

Aparenta contrarietate

Francisc Gafton*

Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Bd. Carol I 11, 700506 Iași, România

Despre articol

Istoric:

Primit 9 februarie 2018

Publicat 27 aprilie 2018

Cuvinte-cheie:

societate

religie

rit

mentalitate

știință

Rezumat

Există societăți în care mentalitatea individuală și cea socială sînt profund impregnate de religie, care domină ca filozofie de viață ce-și călăuzește supușii de la cele mai mărunte la cele mai importante gânduri și fapte. Acolo, viața laică este reflexia fidelă a ideologiei religioase și se petrece sub imperiul narativelor ei ancestrale și colective. Acolo, prezentul și viitorul celebrează un trecut mistic, reproducîndu-l printr-un efort circular și în condițiile lor.

Există societăți în care viața socială interferează nesemnificativ sau deloc cu cea religioasă, religia fiind doar tolerată, nu asimilată ori devoratoare. Acolo, ea nu este ghid ideologic, factor și forță atotcălăuzitoare, ci doar o paradigmă remniscentă, prezentul și viitorul constituindu-se ca etape ale unei spirale evolutive.

O societate căreia religia i se impune ca forță ce tinde să conserve perpetuu starea de fapt, opunîndu-se evoluției de paradigmă, spre a păstra societatea pe linia uniformă a idealului impus, și o societate ce consideră că, de vreme ce realitatea fundamentală este materia supusă legităților interne, ideologia apare, există și devine prin și în chipul ființelor materiale supuse evoluției, peste dezvoltări și avatarii.

„Good and evil, reward and punishment, are the only motives to a rational creature: these are the spur and reins whereby all mankind are set on work, and guided.”

(John Locke)

INDIVID ȘI COMUNITATE. Agregăți în chip natural pe criterii genetice, indivizii ajung să constituie—la fel de natural—o comunitate. În cadrul acesteia, căutîndu-și instinctiv hrana și securitatea, individul ia cunoștință de existența celorlalți și raportîndu-se la aceia dobîndește treptat conștiința de sine. Faptul îl face să priceapă—la fel de instinctiv-intuitiv—individualitatea și comunitatea, relațiile dintre nevoile existențiale proprii și cele ale comunității, beneficiile și neajunsurile cooperării și ale concurenței cu ceilalți indivizi, în cadrul comunității. Astfel el află că indivizii tind în mod natural către satisfacerea cu orice preț a propriilor nevoi, în vreme ce comunitatea tinde către armonizarea prin compromis a nevoilor și intereselor indivizilor și ale comunității, în concordanță cu capacitățile și valorile individuale și sociale. Totodată, exercițiul relațiilor naturale dintre ființa umană și mediu—perceput, observat, conștientizat și reflectat ca întreg de care ființa aparține în mod organic și ca factor dominant—duce la înțelegerea caracterului de mediu și de factor al Naturii. În felul acesta tendința instinctuală de a supraviețui se transformă în încercare conștient orientată în aceeași direcție și către același scop, dar în cadru comunitar.

La rîndul ei—iarăși natural—, existînd prin observație, acumulare și memorizare, reflecție, comunicare și transmitere orizontală și verticală, comunitatea ajunge să se structureze sistemic și să dețină un set de achiziții sprijinitoare pentru o ființă fără repere într-o lume necuprinsă. Pus în act și exersat cu succes, oferind rezultate eficiente și posibile soluții viitoare, supus rafinărilor, ameliorării și normării—totul în temeiul scopurilor comune și neantagonice ale componentelor societății—setul respectiv ajunge să constituie deopotrivă o formă de cunoaștere a lumii și o cale de acțiune în lume. Fiind eficient, de încredere—chiar dincolo de multe îndoieli reziliente—, el devine prescriptiv și în măsură să reglementeze întreaga viață, întrucît este chezașul acțiunii consimțite, previzibile, dar mai ales supuse normelor

* Adresă de corespondență: algafton@gmail.com.

avantajoase pentru comunitate. Este momentul în care, căpătînd atributele culturii, setul de cunoștințe, concepții, norme și tipare de acțiune devine ideologie.

În acest context, individul social nu se poate așeza pe sine în centrul referențialului (căci ar suferi blamul și excluderea dinspre comunitate), dar nici nu poate așeza acolo comunitatea, ignorîndu-se complet pe sine (căci s-ar anihila pe sine). De aceea, orice judecată a individului social—începînd cu perceperea prin contrast a celuilalt și încheind cu automăgulitoarea iluzie generată de strategia (conștientă și subconștientă) de supraviețuire numită *altruism*—oscilează între sine și celălalt, între binele individual și cel social, numai întrucît sinele și individul nu pot exista fără celălalt și fără comunitate. (De altfel, dincolo de orice alte aparențe, de la materia anorganică la cea vie, de la prima vietate unicelulară pînă la cea mai complexă, gregaritatea, socialitatea sau oricum ar fi numit rezultatul forțelor adezivă și coezivă, constituie una dintre trăsăturile fundamentale, de natură atît structurală, cît și funcțională.) La toate animalele sociale, existența comunității depinde de cea a indivizilor componenți, iar dezvoltarea individuală este dependentă și determinată de relațiile cu membrii comunității de apartenență. În acest cadru de relativă concordanță tensivă între tendințele naturale—atît ale individului social, cît și ale comunității—, experiența personală este supusă comunității și determinată de limitele acesteia: fie că individul se supune normelor, fie că le încalcă, fie că le restructurează, fie că le eludează, în esență, el nu le poate ignora și, într-un fel sau altul, urmează tiparele comunității în care s-a constituit și în care există, tipare ce decurg din suma nevoilor și intereselor factorilor determinanți ai comunității.

RELIGIE. Viața socială își generează, orînduiește, pune în act, asimilează, ameliorează și transmite produsele. În temeiul credinței (adică al unei stări complexe generate de acțiunea combinată a experienței, memoriei, năzuinței și a altor efecte ale funcționării electro-chimice a sistemului neural aflat în interacțiuni cu sine, cu produsele sale și cu mediul) și ca urmare a instituționalizării unor forme și structuri, a unor concepte, mentalități, proiecții etico-morale, practici etc., societatea își transformă unele elementele de cultură și ideologie în religie. Privite din perspectivă procesual-istorică și comparată, formele și conținuturile acesteia o arată a fi o instituție socială necesară, generată de procesele evolutive social-umane și de nevoile concrete iscate de acestea. Fiind un epifenomen prin care individul intră lesne în comuniune cu societatea—aceasta putîndu-și împlini prin el tendința funciară către coerență și omogenitate—, religia determină, deopotrivă: a) individul să servească, să dea existență reală, identitate și împlinire societății, b) societatea să facă aceleași acte față de individ. El se hrănește din realizările comunității, ea se hrănește din realizările înalte ale indivizilor competenți și din năzuințele celorlalți. Sub acest aspect, religia este un factor motor, coagulant, potențator și conservativ.

Faptul că experiența religioasă se manifestă în modalități particularizate cultural și conține trăiri individuale interioare procură aparența că religia este un fenomen cultural și individual. În fapt, indiferent de gradul ei de dezvoltare, de tipul ei și de aspectele particulare de sistem, indiferent de faptul că izvorăște și rezonază din și în fiecare individ—putînd prezenta infinite nuanțe individuale—, religia toarnă și omogenizează trăirile individuale în trăiri colective, generează, încorporează sintetic și reprezintă instituții de tip social, fiind atît un fenomen cît și un factor social. Oricît de particulară și de individuală ar părea, ea irumpe din colectiv, devine plenară prin împărtășire, prin comuniune și prin instituționalizare, motivele și practicile indivizilor subordonîndu-se celor ale comunității.

Prin aceasta, religia constituie o cale de rezolvare a conflictului tragic dintre binele individual și cel social, ieșirea din acesta (ori evitarea lui) putîndu-se petrece exclusiv pe calea imaginării unui sine ideal, care să le concilieze pe cele două, să le guverneze viața mentală și comportamentală, nevoile și dezideratele.

DEITATE. Depășind simpla percepție pasivă și acțiunea intuitiv-instinctivă, valorificînd și potențînd experiența acumulată, ființa umană a ajuns la deducerea principiului din formele sale de manifestare, la înțelegerea raportului de cauzalitate (precum multe alte specii de animale, de altfel) și a trecut de la alegorizare la simbolizare. În acest context, lumea colaborativ-concurențială în care trăiește i-a impus ca soluție de supraviețuire încercarea de a manipula cumva realitatea (de la imaginarea unui arhetip și imitarea sa la

învățarea semnului cu atributele inițiatore și motoare ale acțiunii).

După ce, la început, în fața șanselor omenesci au stat forțele Naturii—în contextul presiunii feluritelor nevoi și deziderate—, dezvoltarea minții în sensul priceperii realității și înțelegerea tot mai detaliată a complexității Naturii au dus la plămădirea de procese și modalități paralele cu realitatea concretă. În felul acesta, izvorul, cerul, copacul și animalul au fost înzestrate cu atribute umane precum arbitraritate și normativitate, toleranță și voință, apoi încărcate cu valori simbolice. Socotindu-se că partea poate sta pentru întreg, că simulacrul poate genera arhetipul sau năzuind ca moartea indivizilor să nu constituie dispariția deplină a acestora, s-a considerat că totul poate fi utilizat dacă se imaginează căi adecvate. Cîteva boabe au închipuit recolta ce trebuie provocată, stropirea cu apă a pămîntului avea a aduce ploaia, iar strămoșii trebuiau să lucreze în beneficiul urmașilor vii.

Prin înlocuirea forțelor naturii cu zeii primari, omul a făcut primul pas de la o poziție relativ pasivă la una oarecum activă. Zeii au fost dotați cu însușiri și atribute concordante cu măsura și chipul dezvoltării cultural-mentale a societăților, a experiențelor și dezideratelor sociale care i-au produs. Precum în cazul oricărui produs cultural, ce anume, cum, unde și de ce a fost creat un anumit zeu a determinat particularitățile structurilor și acțiunilor sale interacționale, fapt care a vlăguit zeii de orice forță cosmică primară, transformîndu-i în cunoscători ai legilor și ai efectelor nuanțate ale acestora, în speculatori ai proceselor lumii, în funcție de trăsăturile lor specifice și individuale. Totodată, fie că au fost investiți cu atributul fundamental al Naturii, de creator și legiuitor, fie că au ajuns guvernatori și operatori capabili să utilizeze corect, să eludeze sau să înfrunte cu succes legile obiective ale realității, acest pas a condus către separarea zeilor de Natură și ieșirea lor de sub imperiul absolut al acesteia (și, implicit, coborînd din universalitate în domeniul particular).

Creări în chipul comunității și aparținînd inerent acesteia—adică fiind proiecții ale vieții și practicii sociale, ale mentalității și culturii, ale idealurilor și aspirațiilor comunităților concrete și particulare—, zeii devin factori specifici și idealuri colective. Astfel, în mod necesar și ineluctabil, precum oamenii, zeii ajung a se lupta pentru existență, fiind supuși selecției, aparentul conflict ideologic dintre ei fiind—în adevăr și esențialmente—unul subzistențial, reflectîndu-l pe cel al ființei umane. (Desigur, dezvoltarea relațiilor sociale face ca o parte a planului biologic să genereze planul ideologic, supraviețuirea și mai ales nemurirea referindu-se nu doar la nivelul biologic, dar mai ales la cel mentalitar-ideologic—doar aparent și iluzoriu mai ușor de atins.)

Fiind zeul oarecum solidar cu comunitatea și diferit de cei ai altor comunități, esența funcției și valorii lui pentru comunitate, a relației indivizilor și comunității cu el a trebuit exprimată printr-un crez—formă de legămînt prin care comunitatea îl proclamă și își declară supunerea, astfel constrîngîndu-l să o ocrotească și să-i fie binevoitor. Relația pare simbiotică, mentalul colectiv plămădind zeul, atribuindu-i însușiri și norme (morale, comportamentale, valorice) și înzestrîndu-l cu capacități de cunoaștere și acțiune, totul în schimbul validării așteptărilor privitoare la supraviețuire și perpetuare. Totodată, această afirmare a crezului face ca instituționalizarea să capete forma specială a confesiunii, ceea ce duce la o coeziune crescută a comunității.

De aceea, în ciuda diferențelor formale, organizaționale, mentale, morale și axiologice dintre comunități, precum oamenii, zeii au aceleași funcții, valori și relații, îndeplinind aceleași nevoi umane. Aceasta deoarece, indiferent de discrepanțele ideologice sau evolutive ale diferitelor perspective ale comunităților, ceea ce a încercat ființa umană dintotdeauna a fost să intervină eficient în cursul lumii din care face parte sau pe care o imaginează, prin acțiuni al căror scop era manipularea factorilor și a acțiunilor de care credea a depinde dăinuirea ei.

Om. Dispuns către a opera cu judecata intuitiv-afectivă, urmînd deziderate generate de nevoi imediate și aparente sau de tendința exersării, adesea manieriste, a atributelor și deprinderilor, și aproape deloc dispus către înțelegerea necesităților generale și obiective, omul mai curînd socotește lucrurile și procesele nu în funcție de *ce* și *cum* sînt și se orînduiesc ele în lume, ci de *la ce* și *cum* i-ar servi acestea lui mai bine, închipuindu-și că există un *de ce* al existenței lor, acela de a-l servi pe el—ființa supremă, creatoare a zeilor.

În acest context, ființa umană a încercat să imite tiparul tranzacțional al Naturii, desigur, cât și cum l-a priceput.

Astfel apar practicile de tot felul, punînd în act mecanisme complicate ce solicită felurite categorii de mediatori (zei de ranguri derivate, spirite, duhuri, sfinți, profeți, sacerdoți), urmărind intrarea în comuniune cu idealul, spre asigurarea supraviețuirii și dobîndirea unei forme de nemurire—prin eternitatea divinității și a ideologiei. Deși par mici trucuri mecaniciste și pseudo-logice, mistice și aberant-fantasmagorice, care profită de reguli pe care chiar trișorul le creează amăgindu-se că ar avea efect, ele sînt efecte ale cunoașterii intuitive și forme primitive de acțiuni care se vor a influența marile acțiuni ale Naturii. (Acest tip de abordare mentală și comportamentală se manifestă deopotrivă în planul „obiectiv” al societății.) Situația nu se datorează în mod direct lipsei de cunoaștere a structurilor și legilor pe baza cărora funcționează și își produce Natura fireștile ei efecte, ci nivelului evolutiv minor la care se află ființa umană. O ființă mai degrabă alertă la aparențele propriiei lumi, interesată cu orice preț de efectele imediate ale acțiunilor—proprii sau nu—care i se par a o privi direct, și mai ales dispusă la orice manevră evazivă asupra oricărei realități socotite potrivnice sau neconvenabile. O ființă nu îndeajuns de evoluată încît să se pătrundă de înțelegerea profundă a realităților de rang fundamental și să urmărească felul în care se constituie și funcționează ordinea naturală, spre a i se integra armonios. De aceea—dat fiind că nimic nu este perfect structural și infailibil funcțional, individul, comunitatea, produsele conștiinței fiind sub imperiul devenirii—, cu toate că actul în sine persistă, valorile și funcțiile sale devin, ceea ce-i vădește caracterul nedivin.

Atunci cînd structurile organismelor biologice se caducizează și ajung să creeze stînjeneală, ineficiență și chiar să iasă din uz, întrucît eliminarea și înlocuirea lor fizică ar necesita investiții energetice uriașe, soluția practică de materia vie este ajustarea consecventă a structurii la funcțiuni care au a îndeplini noi nevoi.

Fiind infinit mai conservatoare decît orice altă creație umană, religia nu este lipsită de capacități adaptative. Modificările petrecute la nivelul mediului, comunității și mentalității pot duce la decăderea cauzelor și motivațiilor care au adus un rit în existență, a semnificației sale originare, toate ajungînd a fi considerate neverosimile, depășite etc. Rezultatul poate fi primenirea interpretărilor, sensurilor și valorilor, în conformitate cu noul prezent, însă formele vor persista și vor continua să determine parțial conținuturile.

De aceea, multe—dacă nu toate—dintre comportamentele și obiceiurile îndeobște active, elementele de mental comun, clișeele, felurite practici (începînd cu cele de divinație, trecînd prin convențiile sociale și încheind cu ritualurile diplomatice) constituie rezultatele sincretice—perene formal, perisabile în conținut—ale mentalității și activității ideologice supuse factorilor de natură magico-mistică.

RIT. Fiind rezultatul unui șir de anevoioase adaptări la cerințele mediului, ființa umană a trecut de la simpla constatare a ritmurilor și ciclurilor, a succesiunilor ordonate și cauzale, apoi a existenței unor factori externi, limitatori și determinanți, la înțelegerea—chiar dacă la suprafață—, a caracterului esențial implacabil și aparent ori doar accidental maleabil al acelor factori. În contextul acestei înțelegeri a mediului și încercînd obținerea anumitor rezultate benefice (deja generate pe cale naturală sau posibil de imaginat extrapolînd modelul procurat de Natură), firea omenească a dobîndit tendința de a crede în transcendență, pe care ființa și conștiința umană—grevate de defecte, imperfecțiuni și carențe—a imaginat-o a fi dotată cu mijloacele de a-i asigura supraviețuirea și reproducerea, deopotrivă ca organism și conștiință. Punînd apoi senzuri și valori în lucruri și în procese, ființa umană a ajuns să construiască o modalitate mai degrabă enantiomerică de împlinire a unor nevoi, și anume ritul—act secvențial, sistemic organizat, generat de instinctele imitative (rezultate ale funcționării neuronilor-oglină), ce folosește mecanisme și instrumente definite. Treptat, de la încercarea de a reproduce cumva procesele naturale s-a trecut la aceea de scurtcircuitare a lor, concomitent cu trecerea de la credința că ființa umană este consubstanțială cu Natura, față de

care este complet neajutorată și cel mult oportunistă, la aceea că este diferită de Natură, unică, minunată etc., și că întregul Univers concură la împlinirea nevoilor ei, realitatea însăși fiind o plâsmuire a minții umane. Mistificarea—atribut dobândit printr-un efect secundar și torticulat al evoluției—îl face astfel pe om să se sustragă imperiului Naturii evoluînde, spre a se autoimagina ca unic și potențial imuabil.

Impulsionat și modulat de nevoi concrete, condus de un tip primar de percepție și imitare a realității, omul creează un întreg sistem de ritualuri pe baza înțelegerii intuitive a faptului că: a) nivelul aparent este generat de cel elementar, care nu este întocmai și cu fidelitate reflectat, dar care poate fi influențat întrucîtva prin acțiuni operate la nivel aparent, prin închipuirea proceselor de profunzime; b) ceea ce se petrece la suprafață poate produce, declanșa, cataliza sau chiar modifica nivelul elementar. De aici nu a mai fost nici un pas pînă la a înțelege că renunțarea și moartea sînt necesare continuării și vieții.

SACRIFICIU. Actul de a sacrifica are la bază observarea unor mecanisme naturale guvernate de principiile eficienței și tranzacției, ce pun în mișcare întreaga Natură. Prin astfel de practici, comunitățile în trecere de la gregaritate genetică la socializare culturală își urmează instinctele de supraviețuire și reproducere, punînd în act o paradigmă magico-mistică, dobîndită evolutiv, spre a provoca în acest chip și pe această cale apariția sau păstrarea unei stări de fapt benefice și favorabile, spre a alunga un prezent potrivnic ori un prezumat viitor nedorit, spre a repara un trecut nefast, spre a echilibra relația dintre starea lor și cea a zeului (căruia fie i se smulge din preaplin, fie i se acordă o compensație), spre a preveni apariția unui dezechilibru (mulțumind zeului pentru ceea ce a dat), spre a îndestula, în avans ori nu, compensînd un serviciu ori o viitoare solicitare sau pierdere la care va fi supus.

Natura, starea și valoarea simbolică a obiectului sacrificat sînt direct legate de tipul, modalitatea și rostul sacrificiului. Față de alte tipuri de rituri (precum rugăciunea care, homeorezică, este fapta fenotipului ce-și asumă dinamica ce l-a concretizat aducîndu-l în existență), homeostatic, sacrificiul este visul genotipului de a-și păstra neștirbită identitatea.

Poate fi sacrificat un obiect, o vietate sau un statut: curate, drepte, aducătoare de bine și de beneficii comunității, dar și impure, injuste, aducătoare de rele și de nenorociri. Sub acest aspect, chiar dacă lucrurile par clare, ele nu sînt lipsite de complexitate. În general, prima clasă este folosită pentru cererea de favoruri sau de stări pozitive, adică în schimbul binelui se oferă divinității ceva prețios, un dar curat. Tot astfel, ispășirile, purificările și eliminarea răului se pun în mișcare prin eliminarea elementelor impure și nefaste ale comunității. În primul caz se oferă roada curată a comunității, se renunță la o parte de bine, în cel de-al doilea comunitatea se curăță implicit, prin chiar actul sacrificiului eliminînd o parte a relelor din sînul ei.

Totuși, paralelismul acesta nu merge pînă la capăt, aplicațiile nefiind rectilinii și uniforme, căci esențele gîndirii magico-religioase privesc altcumva la profunzimi și impun alte aparențe. În caz de mari nenorociri abătute asupra comunității, deși este operat un sacrificiu de purificare, imperios e ca acesta să fie urmat de unul prin care să se așeze fundații curate viitorului dorit, lucru îndeplinit prin sacrificarea celui bun, curat și impecabil, devenit sacrificiu exemplar. În baza aceluiași tip de considerente magico-religioase, unele practici vizează ocrotirea sau absolvirea celui nelegiuit și aducător de rele. Totuși, procedul cruțării celui insalubru și nefast este sporadic și excepțional, comunitatea practicînd selecția și înțelegînd că păstrarea aceluia duce inerent la perpetuarea aceluia tip de acțiune, prin simpla reproducere biologică a unui atare individ.

Constituie această intervertire (sacrificarea celui apt și valoros, și ferirea celui becisnic și păcătos) o încercare magică de evitare a unei anticipate sorți cuvenite celui de-al doilea, în contextul nestăpînirii legilor sacrului și a imprevizibilității acțiunilor divine și al posibilei identificări—conștiente sau subconștiente—a celui dintîi cu al doilea? Dacă este astfel, o atare practică face ca acțiunea umană să devină educatoarea celei divine, un soi de precedent-model prin care divinitatea și chiar legitatea sacrului deprind toleranța față de actele rele și nefaste, dubla măsură care eludează fapta și are în vedere doar omul, consecința scontată fiind toleranța pentru propriile greșeli, pe care membrii potențiali pozitivi sau cumva privilegiați le-ar putea comite.

Oricum, situația dezvăluie dispariția ființei primare—care, spre a-și împlini nevoile, căuta să urmă-

rească și să reproducă fidel acțiunile Naturii—, și apariția Omului—care dictează divinității. Nemaiconcepându-se ca produs neînsemnat al Naturii, ființa umană ajunge a crede că poate modifica realitatea în chipul nevoilor și dezideratelor ei obiective și subiective.

Acest ultim aspect apare și în gândirea științifică, dar acolo se recunosc permisiunile și limitele realității obiective, se extrag concluzii prin punerea în act a normelor paradigmei științifice și se acționează în consecvență. Dincoace se prezumă factori de natură mistică și se închipuie nelimitări și opreliști puse de mintea umană pe seama plăsmuirilor ei. O astfel de logică și de acțiune, prin care legile obiective ale Naturii și cele născocite de om sînt interpretate și torsionate pînă la anihilare—totul spre a obține un rezultat favorabil, dar neapărat justificat de aparența emanației dinspre autoritatea incontestabilă și unanim acceptată (divinitate, lege etc.) (tocmai călcate, corectate și reînstituite în chip perfect arbitrar)—este în cel mai înalt grad specific umană: multgonita trăsătură care cu adevărat identifică, singularizează și definește această primată. Modelul acesta este general aplicat, în planul conștiințelor individuală și socială. Dincolo de faptul că o astfel de practică indică felul în care își gestionează omul relația cu orice alteritate, cel mai important este că tertipul vădește cine este de fapt creatorul zeilor astfel tratați. Desigur, cu un zeu se poate negocia în termeni umani, în vreme ce Natura atotgeneratoare poate fi doar ascultată și urmată. La urma urmelor, antropocentrismul, fiul drag al ipocriziei umane—uneori parazitantă, deci disolutivă, alteori lubrefitoare socială, deci necesară, alteori temere instinctuală, deci achiziție genetică—este combustibilul, devoratorul și pandantul tuturor tipurilor de acțiuni sociale.

Fie că solicită un beneficiu sau un avantaj, fie că expiază, se căiește sau mulțumește, ritul sacrificial urmează observării sistemului tranzacțional al Naturii. Aprofundarea observațiilor duce la înțelegerea naturii substitutive a obiectelor, proceselor și stărilor, în cele din urmă acționîndu-se perfid prin reinvestirea ritului cu valențe care, deopotrivă, au a liniști o conștiință tulburată de teama intervenției neîndemînatică în ordinea lumii și a asigura eficacitatea ritului. Astfel se face că, după uciderea sacrificială a unei ființe vii, oamenii își afirmă ritoși „respectul” față de ea, îi mulțumesc pentru „consimțămîntul” de a se sacrifica pentru ei, după care o folosesc nestingheriți; astfel se face că suplicantul sau penitentul crede că poate acumula, împrumuta și dobîndi bunăvoință, deci o poate totodată „cheltui”—în avans sau ulterior.

De altfel, riturile de inițiere, acomodare, investire și prezervare, prin care societatea acționează în direcția continuității paradigmei și a recunoașterii membrilor ei, decurg din aceleași observații asupra circuitelor naturale și se torsionează de asemenea, prin intervenția nevoilor umane care își născocesc închipuind și plăsmuiesc torsionînd mecanisme hermeneutice ce ar trebui să le justifice cu toleranță modul de viață și să le asigure plenitudinea viețuirii și infinitatea dăinuirii.

IPOTEZĂ. Fiecare comunitate genetică, socială, culturală și mentalitară dintr-un anumit spațiu și dintr-un anumit timp își are propriile nevoi existențiale, idealuri și proiecții ce decurg organic din apariția, dezvoltarea, dăinuirea și devenirea ei istorică. Tendința naturală și dominantă a oricărei astfel de structuri organizaționale este de a se concepe în centrul referențialului, desăvîrșită în raport cu altele—eventual văzute ca erori sau rătăcirii. Chiar și atunci cînd idealurile și proiecțiile comunității vizează modificarea unor stări de fapt, perspectiva este centripetă deoarece se tentează corecția unei abateri de la o stare concepută ca originară, „de aur”, „adevărată” etc., sau măcar adorarea, adică urmarea întocmai, ori măcar rezonabilă, a unui model intern exemplar. Cu toate că fiecare etapă din evoluția comunității este doar o soluție de moment, tendința de a evita modificarea stării mentale existente vizează continuitatea—înțeleasă mai degrabă ca identitate decît ca evoluție organică și coerentă. Faptul impune ca soluția mulțumitoare de moment să fie în coerență cu idealurile trecutului și să atragă validarea colaborativă a momentelor viitoare. Pe de o parte, dincolo de particularități—inherent relevante pentru mediul concret care a generat acel organism și adesea diferențiatore sub aspect calitativ—, identitatea cu sine a nevoii și a soluției vădește o aceeași

paradigmă mentală. De cealaltă parte, stabilitatea societății este asigurată de păstrarea neatinsă a esențelor ei, adaptările referindu-se doar la ajustările solicitate de cerințe conjuncturale de mediu.

*

Desfășurate cu diferite grade de intensiune și extensiune de la nivel anorganic la nivel organic, atribute precum percepția, stocarea, memorarea, acțiunea eficientă, reacția economică și acomodarea reflectă capacitățile interacționale ale materiei, fiind esențiale pentru viețuitoarele evoluînde astfel înzestrate natural. Funcționarea interacțională și în condițiile mediului poate genera o multitudine de efecte structural-funcționale ierarhizate, cu păstrarea identității originare. Dar identitatea de origine, comunitatea sau asemănarea structurală, vecinătatea parcursului, similaritatea funcțională nu conduc în mod necesar la suprapunerea disjunctivă. În fapt, privind la nivel global (social) și decelînd mecanismele ce animă nivelul elementar (individual), se observă la rigoare că apariția și dezvoltarea paradigmatelor religioasă și științifică țin de aceleași nevoi profunde și primare, fiind generate de mecanisme omoloage.

În planul simplei supraviețuirii, instinctele și judecățile afective pot genera acțiuni și intervenții eficiente, paradigma magico-mistică și religioasă fiind indispensabilă. Datorită sincretismului ei mintea și acțiunea umană încearcă determinarea relațiilor dintre imaginați factori suprafirești, apoi dintre aceștia și efectele existenței și acțiunii lor, după care încearcă manipularea lor directă—adesea prin acțiunea asupra feluritelor elemente cumva cognate sau legate de aceștia (atribute, sensibilități, afini, derivate, efecte, reprezentări ale acestora etc.). Întemeiată pe experiență, corelații, interpretări și deziderate, cunoașterea preștiințifică și intuitiv-empirică se străduie a acționa prin a induce acte cu consecințe care încearcă orientarea unor factori presupuși, în vederea obținerii efectelor scontate.

În planurile complexe ale existenței, încercarea de a pătrunde și înțelege legile obiective ale realității impune conceperea structural-funcțională a acesteia și duce la o paradigmă întemeiată pe coniecturi cauzale validate, cu urmărirea consecvenței acțiunilor cu starea și dinamica realității. Față de narativele considerate mitice, mistice sau oricum altcumva, construcțiile mentale care imaginează găuri negre ca găuri de vierme ce conectează un Univers cu altul—toate Universurile fiind conectate între ele și supuse unei legi supreme, care se întemeiază pe *entanglement*-ul cuantic și pe forța de gravitație—pot fi socotite tot narative hrănite cu speculații aduse la coerență de mintea umană. Diferența fundamentală, însă, este că acestea din urmă decurg dintr-o cu totul altă paradigmă conceptuală, ale cărei temeuri nu sînt imaginative, ci ancorate în datele pozitive ale realității obiective.

Faptul arată că atît religia, cît și știința sînt produse ale minții umane, ceea ce le diferențiază (nu absolut și pe deplin, căci aceeași structură anatomo-fiziologică și același mediu le-a generat pe ambele) fiind modalitățile și paradigmele de a percepe, concepe și acționa. Religia află, decretează și acționează concepînd ad-hoc o suprarealitate care să manipuleze sau să estompeze realitatea, mergînd pe drumul infinit al minții plăsmuitoare și interpretatoare. Înaintînd pe o cale de tip evolutiv, care deschide succesiv orizonturi, știința caută, propune și operează observînd, măsurînd și supunîndu-se instrumentelor rațiunii, spre a afla certitudini (pozitive și negative).

*

Cele două produse biviteline ale minții umane—unul conservator și ritualizat precum autoreproducerea materialului genetic, celălalt dinamic și flexibil precum evoluția fenotipului, unul sedimentat și devenit instinctiv, celălalt mereu inedit și de neastîmpărat—sînt deopotrivă de fascinante și de necesare în plan social. Gemelarietatea lor le face să co-rezoneze, ele fiind deopotrivă într-o armonie a complementarității și într-un joc al opozabilității, adeseori asonante, rareori consonante, niciodată pe deplin disonante. Această stare este benefică—fie și numai pentru că exersează două activități și produse naturale și organice—și constituie o necesitate obiectivă, precum aceea a forțelor concurente ori a elementelor conjuncte care, prin diferența de potențial, generează energie. Arar în același spațiu cu știința, în mod firesc dincolo de ea, religia este o formă de cunoaștere și de acțiune pre-științifică. Este o ipoteză și o soluție premergătoare, acceptabilă în situațiile în care știința zăbovește, greșește, se înșeală sau este slabă, astfel încît ființa umană are în religie un sprijin temporar, spre a nu rătăci în bezna incertitudinii—pesemne mai dezolantă decît negura necunoașterii. De altminteri, supoziția, ipoteza nu constituie doar mirajul care fascinează spiritul

uman ori calea pe care poate avansa raționamentul, ci reflecția chipului în care se zbate evolutiv materia, în plan anorganic, organic și viu, de la anorganic la organic și de aici la viu, neostoit „încercînd”, adesea „greșind”, neconținut „exersînd” principiile în baza cărora există și funcționează, uneori „nimerind” calea optimă de împlinire particulară a cîte unui principiu.

Conducînd mintea umană prin penitențele învățaturii, pe drumul dinspre haosul abisal și împovărător al necunoașterii către ordinea senină și redemptoare a înțelegerii, știința pășește pe urmele fulgurațiilor religiei, care o dinamizează în actul de a transforma necunoscutul în cunoscut, cedînd treptat cunoscutul despresurat și lămurit de știință, îndreptîndu-se treptat către zone încă neluminate.